

ПРИРОДОПОЛЗВАНЕ И БИОЛОГИЧНО РАЗНООБРАЗИЕ

Моника Събева

Университет за национално и световно стопанство, София

Резюме

В миналото загубата на биоразнообразие се е дължала предимно на природни фактори, докато днес основната заплаха е човешката дейност. Целта на настоящата разработка е да оцени състоянието на биоразнообразието и въздействието, което природоползването оказва върху него и да определи какви мерки са необходими за опазването му. Задачата е да се даде отговор на въпросите: Какви са проблемите на природоползването и как те влияят на биоразнообразието? Как да се управлява природоползването, без да се вреди на биоразнообразието? Как да се подобри природоползването?

Ключови думи: биоразнообразие; природоползване; околна среда; екологично равновесие; устойчиво развитие.

Keywords: biodiversity, nature use, environment, ecological balance; sustainable development.

JEL: Q5, Q56, Q57, Q01.

Увод

Въпросите, свързани с опазване на околната среда заемат все по-значимо място както на международно, така и на национално ниво. Увеличават се проблемите, свързани с климатичните промени, загубата на биоразнообразие и цялостното влошаване качеството на живот. В отговор на тези глобални предизвикателства са приети Конвенцията за биологичното разнообразие, Конвенцията за изменение на климата и Конвенцията за борба с опустиняването. Те отразяват световния ангажимент към опазването на околната среда.

Природоползването включва всички форми на експлоатация на природно-ресурсния потенциал и мерките по неговото съхранение в процеса на обществено производство за удовлетворяване на материалните и културни потребности на обществото. Ограничаването на неблагоприятните тенденции може да се постигне чрез ново отношение и поведение на човека към природата, смисълът на което е вложен в основния девиз на географската харта на света „мисли глобално, а действай локално”.

Биоразнообразието включва всички видове и екосистеми. Човекът също представлява неразделна част от него и като такава го променя непрекъснато. Оцеляването на човека е невъзможно без оцеляване на биоразнообразието, затова е изключително важно то да бъде опазено, съхранено и защитено.

Най-голяма опасност за биоразнообразието представлява неговата загуба, което води до сериозни последици за природата и човека. В миналото тази загуба се е дължала основно на природни фактори, предимно климатични промени, докато днес основната заплаха е човешката дейност.

Целта на настоящата разработка е да оцени състоянието на биоразнообразието и въздействието, което природоползването оказва върху него и да определи какви мерки са необходими за неговото опазване.

Задачата е да се даде отговор на въпросите:

- а) Какви са проблемите на природоползването и как те влияят на биоразнообразието?
- б) Как да се управлява природоползването, без да се вреди на биоразнообразието?
- в) Как може да се подобри природоползването и как това ще доведе до опазване и съхраняване на биоразнообразието?

Последствия от природоползването

Особено негативно влияние върху числеността на живите организми оказва замърсяването на околната среда. Човечеството изразходва огромни количества ресурси, които превръща в отпадъци, а тях изхвърля обратно в околната среда. Освен това с големи темпове нараства и топлинното замърсяване. Необходимо е да се въведат нови технологии, щадящи околната среда, да се увеличи употребата на рециклирани материали и да се увеличи използването на алтернативни източници на енергия.

Често човек за изключително кратки срокове унищожава много видове. Нараства броят на застрашените и на изчезналите видове животни. Влиянието на човека върху растенията е още по-силно и с още по-големи последствия. Причината е в това, че дърветата дълго време са били единственият материал за горене. Освен това горите са пречили на развитието на селското стопанство, урбанизацията, строителството на различни съоръжения и т.н. и, като неподвижни организми, е трябвало да се премахнат от големи по площ територии.

Интензивната обработка на почвата и ежегодното ѝ засяване с едни и същи култури, води до изтощаване, до намаляване на плодородието. Поливното земеделие в условията на сух климат е причина за засоляване, заблацияване и ерозия на почвите. Наложително е въвеждането на правилнен сеитбооборот, използване на естествените дадености на почвите и релефа и прилагане на мерки за борба с опустиняването и заблацияването.

Дейности с най-голямо отрицателно въздействие върху биоразнообразието

Дейностите с най-голямо отрицателно въздействие върху биоразнообразието са добива на полезни изкопаеми, дърводобива и горскостопанската дейност и лова и риболова.

Високите темпове на добив на полезни изкопаеми и непълното им използване в производствените процеси през ХХ в. води до намаляване и изчерпване на запасите им в много региони на света. Освен това откритият добив води до промени в ландшафта, опустиняване, унищожаване на растителността и животните. За да се ограничи добива на изкопаеми горива е наложително преминаването към алтернативни източници на енергия, а при открит добив на суровини е необходимо след изчерпване на находището да се възстанови ландшафта, да се предприемат мерки за възстановяване на почвения слой, отново да се залеси разкопаната площ и др.

В България, а и в световен мащаб, горите са били изсичани безразборно в продължение на десетилетия и залесените площи намаляват застрашително. Последниците от това се изразяват в унищожаване на ценни растителни видове, намаляване на видовото разнообразие, промени в топлинния и водният режим на атмосферата, намаляване количеството на кислорода, почвена ерозия, опустиняване, промени в условията на живот и стопанската дейност на цялата планета. Горите изпълняват важни климатообразуващи, почвообразуващи, водорегулиращи, противоерозионни и др. функции, поради което правилното им стопанисване се явява важен елемент на дейностите по устойчиво природоползване и опазване на горските екосистеми. Това води до разгръщане на голяма залесителна дейност в страната ни през последните години, което от своя страна говори за правилното отношение на съвременния българин към гората.

До скоро стотици видове са били обект на безразборно избиване заради ценните им кожи и бивни или просто поради факта, че обитават даден район, в който човекът иска да се засели и да развива своята стопанска дейност. Това е намалило броят им до критични нива или ги е

унищожило напълно. Така се стига до нарушаване на екологичното равновесие.

През последните две десетилетия са предприети редица мерки и са приети закони, които да спомогнат запазването на редките видове и техните местообитания, установени са квоти за лов и риболов, но все още е трудна борбата с браконьерството. Необходими са строги мерки за ограничаването му, както и за контрол на търговията с редки и застрашени видове на живата природа.

Състояние на биологичното разнообразие

Въпреки че България е сравнително малка по площ, тя е с богато биоразнообразие, поради специфичните климатични, геоложки, топографски и хидроложки условия, които позволяват съществуването на биота, включваща 97 вида бозайници, 428 вида птици, 36 вида влечуги, 16 вида земноводни, 210 вида черноморски и сладководни риби, около 30 000 вида насекоми и други безгръбначни, около 3 900 вида висши и повече от 6 500 низши растения и гъби. Така България се нарежда между страните с най-голямо биологично разнообразие в Европа.

От 3 900 вида висши растения, папратите са 45 вида, голосеменните са 17 вида, покритосеменните – около 3 820, а около 560 вида, са плевели и рудерали. Около 1 300 вида са нисши растения и 709 вида лишеи. През последните години са положени усилия за оценка на микотата на България, като потенциалния брой на видовете е оценен на 20 670. Предстои да бъдат установени хиляди нови за страната видове, включително и нови за науката. Като важни стъпки за опазването на гъбите в България могат да бъдат оценени издадените червени списъци. Второто издание на Червен списък на гъбите в България включва 215 вида торбести и базидиални гъби, от които 37 вида критично застрашени, 105 вида застрашени, 40 вида уязвими, 14 вида почти застрашени и 19 вида с недостатъчно данни. Към момента, това е пълният официален списък на видовете със статус на застрашеност.

Естествено разпространените видове са около 3 330 и включват повечето от видовете в нашата флора. Те образуват групата на автохтонните растения.

Ограничено разпространените видове и ендемити у нас са малко повече от 500 вида дървета, храсти и тревисти растения. Част от тях са български или балкански ендемити, други са редки растения. Страната ни е изключително богата на ендемични видове – общо 498 вида (12,8% от видовото богатство), като българските ендемити са 186 вида, а балканските – 312. Повечето видове са поставени под защитата на

Закона на биологичното разнообразие и са включени в Червената книга.

Видовете под специален режим включват определени билки и лечебни растения. С оглед опазването на ограничените им запаси в природата, всяка година министърът на околната среда и водите издава Заповед за ползването на лечебните растения под специален режим, като не се разрешава събирането им извън определените със заповедта райони и количества. Ограниченията и забраните не се отнасят за количества, събирани за лични нужди.

България има изградена Национална програма по растителните генетични ресурси с генбанка, чиито основни приоритети са в съответствие с международните стандарти и националните интереси. Предмет на нейната дейност е съхранение и документиране на разнообразието от полски и градински култури и техните дивиродственици, като с приоритет са българските произходи. Националната генбанка на Института по растителни генетични ресурси в град Садово е номинирана от Европейската програма по растителните генетични ресурси за координатор за България. Страната ни притежава най-богатата колекция от растителен генофонд, съхраняван в генбанка за Югоизточна Европа. Електронният каталог включва 62 131 образци.

Въпреки десетилетията на безразборно изсичане и унищожаване на растителни видове, през последните години се обръща все по-голямо внимание на опазването им, като са предприети мерки за локализирането, описването и опазването на растителното богатство. Създадени са карти и списъци на редките и ендемични видове, като законодателството работи все по-усилено за съхранението на флората.

Животинският свят обхваща 97 вида бозайници, 428 вида птици, 36 вида влечуги, 16 вида земноводни, 210 вида черноморски и сладководни риби, около 30 000 вида насекоми и други безгръбначни.

Рибите са 210 вида, като през последните години са определени квоти за улов с цел опазване на популациите и създаване на оптимални условия за естествено възпроизводство. Улова на риба и други водни организми у нас плавно се увеличава, количеството на произведения зарибителен материал и на рибата за консумация за също нараства. Увеличава се и броят на рибовъдните стопанства. Забранен е улова на всички видове есетрови риби в р. Дунав и Черно море. Като цяло страната ни полага усилия да опази разнообразието на водни организми и да не допуска по-нататъшното им унищожаване и намаляване на популациите.

Птиците обхващат 428 вида. В резултат от среднозимното преброяване през 2012 г. са

установени общо 274 057 бр. птици, като числеността им надвишава тази, установена през 2007-2008г., но в сравнение с периода 2009-2011 г., броят им значително намалява.

От 2005 г. в България се изпълнява Схемата за мониторинг на обикновените видове птици. За този период са регистрирани около 50% от установените в България видове. Те се класифицират в три основни групи според тяхното местообитание, като се следва класификацията на Общоевропейската схема за мониторинг на дивите птици – видове, които обитават земеделски земи; гори; и „други“ типове – за видовете, които не са тясно свързани с определен тип местообитание и се срещат в няколко различни типа местообитания. Индексът за състоянието на популациите на широкоразпространените видове птици в България за периода 2005-2012 г. е с негативна тенденция и показва намаляване на популациите на птиците с 12%. Въпреки забавения темп на намаляване, негативната тенденция се запазва в дългосрочен план. Страната ни полага грижи и предприема мерки за опазване и възстановяване на разнообразието на птиците.

Бозайниците са 97 вида. Числеността на дивеча по данни от пролетната таксация за периода 2001-2009г. се изменя в неголеми граници, като броя на благородния елен, елена лопатар, сърната и дивата свиня се увеличава, броя на муфлона, зубъра, тибетския як и заека намалява, а козиорога изчезва. Намалени са квотите за отстрел на ловните видове. Като цяло здравословният статус на дивеча е добър. Основно влияние върху дивечовите запаси оказват браконьерството и числеността на хищниците.

С последните изменения и допълнения в Закона за генетично модифицирани организми (обн. ДВ, бр. 25 от 30 март 2010 г.) в България се въвежда тотална забрана за всякакво освобождаване в околната среда и отглеждане на ГМО, включително на ГМО, разрешени за пускане на пазара на ЕС с цел отглеждане. Досега съществуващата забрана по чл. 80 за освобождаване на ГМО в околната среда беше допълнена и със забрана за отглеждане на ГМО за каквито и да било други цели.

Защитените територии и местообитания, включени в Националната екологична мрежа, са обявени съгласно българското специално законодателство и са част от Европейската екологична мрежа „НАТУРА 2000“. С Решения на Министърския съвет №811/16.11.2010 г. и №335/26.05.2011 г. Националният списък със защитени зони е допълнен и съдържа 118 защитени зони за опазване на птиците и 231 защитени зони за опазване на местообитанията. Продължава работата по изграждане на морската

част от мрежата, като през 2012 г. са одобрени 3 нови изцяло морски зони и е разширена акваторията на 6 съществуващи. Към момента мрежата от защитени зони е почти изградена, като националните списъци на защитените зони са утвърдени от Министерския съвет и Европейската комисия. Почти завършил е процесът на подготовка и издаване на заповеди за обявяване на защитените зони за опазване на дивите птици. Очаква се скоро да бъдат разгледани първите планове за управление на защитени зони в страната.

Възможности за развитие

В „Стратегическия план за опазване на биологичното разнообразие 2011-2020“ към Конвенцията за биологичното разнообразие, периодът 2011-2020 г. е обявен от Генералната асамблея на ООН за Десетилетие за опазване на биологичното разнообразие с мото „Живот в хармония с природата, за бъдещето“.

Дългосрочната визия на Стратегията е „До 2050 г. биоразнообразието в ЕС и услугите от екосистеми, които то предлага, да са защитени, ценени и подходящо възстановени заради непрекъснатата стойност и съществения принос на биоразнообразието за човешкото благоденствие и икономически разцвет, така че да се избягват катастрофални промени, предизвикани от загубата на биоразнообразие.“. Водещата цел до 2020г. е „Да спре загубата на биоразнообразие и влошаването на услугите от екосистемите в ЕС до 2020 г., да ги възстанови, доколкото това е възможно, като се увеличи приносът на ЕС за спиране на загубата на биоразнообразие в световен мащаб.“.

Стратегическите цели на Десетилетието са:

- а) Подкрепа на „Стратегическия план за опазване на биологичното разнообразие 2011-2020“ към КБР и изпълнение на 20те „цели от Аичи“ на национално, регионално и международно ниво.
- б) Осъществяването на дейности по общо ръководство и правила на регионално и национално ниво.
- в) Увеличаване на информираността на обществото по въпросите за биологичното разнообразие.

Приоритетите на България при прилагането на „целите от Аичи“ от „Стратегическия план за опазване на биологичното разнообразие 2011-2020“, се определят в зависимост от степента на застрашеност на биологичния вид и природно значимото място, значимостта на дейността за опазване и поддържане на биологичното разнообразие, задълженията, произтичащи от националното законодателство и сключените международни актове.

Заклучение

От 1992г. насам в световен мащаб се работи усилено за опазване и възстановяване на околната среда. Това се случва на фона на международното сътрудничество и все по-стриктното законодателство в тази посока. Всички усилия през последните години са насочени към все по-стриктно прилагане на принципите на устойчивото развитие в световен мащаб. За успешното им прилагане в България е необходимо да се извърши промяна в нагласите и поведението на всички ангажирани в процеса.

За да се реализират успешно моделите на устойчивото природоползване и опазването на биоразнообразието е необходима значително по-голяма ангажираност от страна на държавата, както и по-строги законодателни мерки в екологичната сфера. Необходимо е въвеждане на икономически стимули за рационално природоползване, които да спомогнат за ограничаване на вредното въздействие на човека върху околната среда. Те обхващат ограничаващи и стимулиращи мерки. Ограничаващите мерки включват платено природоползване, плащания за замърсяване и за възстановяване на нанесени щети, глоби за нарушаване на природозащитното законодателство и на правилата за рационално природоползване и такси за замърсяване и емитиране на опасни отпадъци, както и въвеждане на процедури за възстановяване на нанесените щети. Стимулиращите мерки включват данъчни облекчения за екологична продукция, създаване на природозащитни и на безотпадни технологии, за опазване на природата и за използване на вторични ресурси, осигуряващи екологичен ефект, както и създаване и развитие на екологични фондове за финансиране на природозащитни дейности. Изключително важно зелените обществени поръчки да намират все по-широко приложение. Наложително е да се повиши информираността на населението по екологичните въпроси и проблеми и да се предприемат мерки за намаляване на браконьерството. Освен това е необходимо да се развие Националната програма по растителните генетични ресурси и да се допълни генбанката, да се определят точни граници на местообитанията на редките и застрашени видове, както и да се разшири обхвата на екологичната мрежа „НАТУРА 2000“. Дейностите, извършвани в рамките на защитените територии, трябва да бъдат обект на строг контрол, като в тези територии не трябва да се допуска никаква стопанска дейност.

Литература

1. Конвенция за биологичното разнообразие. ДВ. бр. 19/1999.
2. Асенов, А. Програмата НАТУРА–2000 стимулиращ или ограничаващ фактор за развитието на туризма в България. Международна научна конференция „Туризм – теория и практика“. 2007. 01-02 юни. София.
3. Зехтинджиев, П., Мичев, Т. Анализ на Екологичната оценка и Оценката за съвместимост на Националния план за действие за енергия от възобновяеми източници. Институт по системни изследвания и биоразнообразие. БАН. София. 2011.
4. TEEB – *The Economics of Ecosystems and Biodiversity for National and International Policy Makers 2009*. UN. 2009.
5. Биоразнообразие в България – Мониторинг. [<http://chm.moew.government.bg/page.php?id=19&page=0>].
6. Национална система за мониторинг на околната среда – Биологично разнообразие и защитени територии. [<http://eea.government.bg/>].
7. Национална програма за действие по околна среда и здраве 2008-2013 г. [<http://www.moew.government.bg/>].
8. Природноресурсен потенциал на Земята. [<http://www.znam.bg/zmonres/edu/geografia%209/EUK/UNIT2/unit2.htm>].
9. Статистика на околната среда, регионална статистика и показатели за мониторинг. [<http://www.nsi.bg/index.php>].

NATURE USE AND BIODIVERSITY

Monika Sabeva

University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria

Abstract

In the past, the loss of biodiversity was mainly due to natural causes, while today the main reason is human activity. The purpose of this paper is to assess the condition of biodiversity and the impact of nature use on it and to determine what actions are needed to protect it. The task is to answer the questions: Which are the problems of nature use and how do they affect biodiversity? How to manage nature use without harming biodiversity? How to improve nature use?